

УДК 316: 331.25
DOI: 10.24144/2524-0609.2018.43.107-110

Кацьора Олександр Валентинович
викладач

кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна
oleksandr.katsora@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9544-9297>

ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ ТА ПЕНСІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ

Анотація. Пенсійне забезпечення є сутнісною складовою соціального захисту населення, воно належить до найактуальніших проблем соціальної політики держави, а від успішності пенсійної системи залежить добробут громадян України. Тому метою статті є вивчення системи пенсійного страхування України та перспективи його реформування. Для вирішення поставленої мети застосувалися історико-порівняльний метод, системний і структурний аналіз. В статті розглянуто основні засади пенсійного страхування та механізми впровадження трирівневої системи пенсійного страхування. Визначено, що в Україні діє солідарна ситемна пенсійного страхування, яка базується на засадах солідарності та субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду. Також окреслено перспективи переходу до накопичувальної ситеми пенсійного страхування, яка базується на засадах обов'язкового накопичення пенсійних коштів і здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбаченому законом, та недержавного пенсійного страхування, яке ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат, що буде доповненням до пенсійних виплат з першого та другого рівнів. Окреслено основні етапи становлення пенсійного забезпечення в Україні, зокрема ключові зміни в пенсійному законодавстві та їх вплив на пенсійне забезпечення громадян України.

Ключові слова: пенсійне забезпечення; пенсійне страхування; солідарна система; накопичувальна система; недержавне пенсійне страхування.

Вступ. Ключовою складовою соціального захисту населення є його пенсійне забезпечення та пенсійна система загалом. Питання пенсійного забезпечення громадян належать до найактуальніших питань соціальної політики, адже від ефективності цієї системи залежить рівень стабільності в державі. На сьогодні пенсійна система не виконує належним чином свого головного завдання, а саме: забезпечення громадян достойним, реальним, надійним, постійним доходом у старості, що не дає можливості державі вирішити актуальні проблеми забезпечення соціального захисту громадян.

Не зважаючи на зміни в пенсійному законодавстві у жовтні 2017 року, які були проголошені пенсійною реформою, пенсійна система України залишається складною та непрозорою, як з погляду юридичного регулювання, так і з погляду організації фінансових потоків. Не дивлячись на певні кроки щодо розмежування пенсійних програм за джерелами фінансування, в міжбюджетних відносинах Пенсійного фонду та державного бюджету чимало плутанини та неоднозначності. Нинішня солідарна пенсійна система не справляється з навантаженням, тому постає питання впровадження накопичувальної системи пенсійного страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням пенсійного страхування та пенсійного забезпечення в Україні займалися провідні українські вчені Т.Дідковська (Дідковська, 2012), Л.Ткаченко (Ткаченко, 2018), Л.Зимовська (Зимовська, 2011), Л.Фурдичко (Фурдичко, 2012) та інші. Зокрема, піднімалися питання сучасного стану пенсійної системи та реформування пенсійного забезпечення, а також сутності системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Метою статті є вивчення системи пенсійного страхування України та перспективи його реформування.

Методи дослідження: для вирішення поставленої мети застосувалися наступні методи: історико-порівняльний метод (для визначення розвитку пенсійного страхування в Україні), системний і струк-

турний аналіз (для окреслення сутнісних пенсійного забезпечення в Україні).

Виклад основного матеріалу. Законодавством України передбачено впровадження трирівневої пенсійної системи. Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах солідарності та субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах обов'язкового накопичення пенсійних коштів і здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбаченому законом.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат, що буде доповненням до пенсійних виплат з першого та другого рівнів (Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, 2018).

На даний момент в Україні діє солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. В основі солідарної системи пенсійного забезпечення функціонує давно відомий принцип солідарної відповідальності, який уперше було введено в пенсійну систему німецьким канцлером О.Бісмарком. Цей принцип полягає в тому, що поточні виплати пенсій пенсіонерам (громадянам, що втратили працездатність за похилим віком) здійснюються із коштів поточних страхових внесків працюючих громадян (Дідковська, 2012, с.255).

Не дивлячись на те, що солідарна система пенсійного страхування була успадкована Україною від Радянського Союзу, в історії розвитку пенсійного забезпечення можна виокремити етапи її становлення:

1. 1991-2003 рр., період бездіяльнісного успадкування та поширення. На відміну від більшості країн,

що були республіками СРСР, які провели доволі пенсійні реформи в рамках ринкової економіки, в Україні до 2004 р. діяли норми та параметри, які діяли за часів законодавства СРСР. Пенсійна політика держави розширювала вже існуючі та впроваджувала нові пільги і привілеї. Встановлено так звані спеціальні пенсії для державних службовців, службовців місцевого самоврядування, народних депутатів та їхніх помічників, наукових і науково-педагогічних працівників, журналістів, суддів, прокурорів тощо. Як наслідок, зросли не тільки чисельність пенсіонерів і обсяги пенсійних витрат, а й нерівність між пенсіонерами. Переважна більшість пенсіонерів одержували приблизно однакову суму, розмір якої визначався наявністю грошей у Пенсійному фонді. З розвитком економіки заборгованість по виплаті пенсій було ліквідовано, але розмір пенсій залишався вкрай низьким.

2. 2004 р. – вересень 2011 р., цей період характеризувався спробою запровадити трирівневу систему пенсійного страхування. Зміни, що відбулися у 2004 році передбачали впровадження трьох рівнів пенсійного страхування: перший рівень – загальнообов’язкове державне пенсійне страхування; другий рівень – загальнообов’язкове державне накопичувальне страхування; третій рівень – недержавне пенсійне страхування на добровільних засадах. Другий рівень в Україні так і не був введений, оскільки до нього мала відійти частина внесків із солідарної системи, а там був великий дефіцит. На цьому етапі у солідарній системі було зроблено важливі кроки до посилення фінансової стійкості: запроваджено персоналізацію обліку та контроль фактичної сплати внесків при визначенні страхового стажу (щомісяця потрібно сплатити суму, не меншу за мінімальний внесок); визначено нову пенсійну формулу, яка крім тривалості стажу враховує зарібок людини протягом усього трудового періоду (обраховується помісячно по відношенню до середнього по країні), скоригований на зарплатну базу нарахування пенсії; уточнено розмежування пенсійних програм за джерелами фінансування на страхові, які фінансуються з власних надходжень Пенсійного фонду, та невластиві, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів.

3. Жовтень 2011 р. – 2014 р., зміни у солідарній системі з метою стимулювати населення до подовження страхового періоду: розпочато поступове підвищення пенсійного віку для жінок за графіком дати народження з збільшенням на пів року на рік, підвищено вимоги до страхового стажу для призначення пенсій: мінімальний стаж для призначення пенсії за віком зріс з 5 до 15 років, пенсії за віком у розмірі, не нижчому за мінімальну – з 20 до 30 років для жінок, з 25 до 35 років для чоловіків; введено більш гнучку систему нарахування бонусів за відтермінування виходу на пенсію та істотні обмеження індексації виплат працюючим пенсіонерам. У 2021 р. пенсійний вік жінок має зрівнятися з чоловіками – 60 років. Рішення про підвищення пенсійного віку тільки для жінок було прийнято з урахуванням демографічних та економічних реалій, а також з метою зменшення гендерної нерівності та ризиків бідності серед літніх жінок.

4. 2014 р. – вересень 2017 р., жорсткі обмеження щодо підвищення та замороження пенсій. Гостра економічна криза, посилена напруженою військово-політичною ситуацією, військовий конфлікт на сході України спонукала до запровадження режиму жорсткої економії та консолідації соціальних витратків. У рамках пенсійної системи значна кількість заходів була спрямована на обмеження можливостей ранньо-

го виходу на пенсію: скасовано дострокові пенсії для безробітних, які зареєстровані в Державній службі зайнятості і яким з моменту звільнення до досягнення пенсійного віку залишилося не більше 1,5 року; істотно скорочено перелік виробництв, професій, посад, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах; розпочато поступове підвищення на 5 років пенсійного віку та/або загального страхового стажу, необхідного для раннього виходу на пенсію за віком; встановлено обмеження мінімального віку та розпочато поступове підвищення на 5 років професійного страхового стажу, необхідного для виходу на пенсію за вислугу років (Ткаченко, 2018, с.4-6).

5. Жовтень 2017 року. Пенсійна реформа-2017 передбачає осучаснення розмірів пенсій, призначених в минулі роки з урахуванням показника середньої заробітної плати за 2014, 2015, 2016 роки (3764,40 грн.) та із застосуванням величини оцінки одного року страхового стажу у розмірі 1%; поновлення виплати пенсії працюючим пенсіонерам в повному обсязі; зменшення величини оцінки одного року страхового стажу з 1,35 до 1,0; запровадження нового порядку виходу на пенсію залежно від наявного страхового стажу; змінне порядку визначення мінімального розміру пенсії; зміну порядку індексації та перерахунку пенсій. Щороку проводитимуть перерахунок раніше призначених пенсій, збільшуючи показник середньої заробітної плати, який враховується для обчислення пенсії. Зазначений показник з 2021 року збільшиться на коефіцієнт, що відповідає 50% показника зростання споживчих цін за попередній рік та 50% показника зростання середньої заробітної плати за три календарні роки, що передують року, в якому проводиться збільшення (в період 2019-2020 років – з урахуванням цих показників за попередній рік); проведення з 1 жовтня 2017 перерахунку пенсій, надбавок, підвищень та інших виплат з урахування прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, встановленого на 1 грудня 2017 року Законом України «Про Державний бюджет України на 2017 рік», збільшеного на 79 гривень; запровадження єдиних правил призначення пенсій; застосування нового порядку визначення права на призначення пенсій, обчислення розміру та здійснення пенсійних виплат для окремих категорій громадян та інші заходи з удосконалення та реформування солідарної складової пенсійної системи (Пенсійна реформа, 2017).

Наступним етапом пенсійної реформи передбачається введення другого рівня пенсійного страхування. Суть і призначення накопичувальної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування полягає в тому, що частина обов’язкових відрахувань (до 7 % від заробітної плати працівників) буде направлятися на персональні рахунки громадян. Передбачається інвестування цих коштів у вітчизняну економіку, а інвестиційний дохід збільшуватиме розмір майбутніх пенсійних виплат. У накопичувальній системі внески спочатку акумулюються у фінансових структурах, потім інвестуються в галузі економіки, і тільки після цього накопичені кошти разом з отриманим доходом від їхнього інвестування спрямовуються на виплату пенсій (Зимовська, 2011, с.65). Таким чином, у накопичувальній системі кожен пенсіонер отримує тільки ті кошти, які він сам, його рідні чи роботодавець заощадили на його користь.

На цей час, пенсійною реформою передбачено лише декілька моментів, що потрібні для запровадження накопичувальної системи. По-перше, накопичувальна система має працювати вже з 1 січня 2019 року. По-друге, учасниками накопичувальної

системи будуть особи, які станом на 1 січня 2019 року підлягатимуть загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, тобто особи, на заробітну плату яких нараховується та сплачується роботодавцем єдиний соціальний внесок. Якщо у таких осіб станом на 1 січня 2019 року буде залишатися менше 10 років до досягнення пенсійного віку, внески до накопичувальної системи можна не сплачувати. По-третє, Кабінет Міністрів України повинен забезпечити створення інституційних компонентів функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування.

Сама ідея тривірневої пенсійної системи полягає в розподілі ризиків між трьома її складниками, пов'язаними зі змінами в демографічній ситуації (до чого більш чутлива солідарна система) та з коливаннями в економіці та на ринку капіталів (що більше відчувається в накопичувальній системі). Такий розподіл ризиків дає змогу зробити пенсійну систему більш фінансово збалансованою та стійкою (Фурдичко, 2012, с.58). Теоретично така організація пенсійної системи, особливо її накопичувальна частина, спрямована на виховання економічної самостійності та відповідальності громадян за стан особистого матеріального добробуту після виходу на пенсію.

Це повинно змусити людей уже сьогодні замислитися над тим, що вони отримають по завершенні своєї трудової діяльності, підвищити їх зацікавленість у контролі за належною сплатою роботодавцями страхових коштів до Пенсійного фонду.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки. Сучасна пенсійна система України не визначає реальних економічних важелів впливу на збільшення надходжень до пенсійної системи України. Реальними і першочерговими кроками в напрямку реалізації окреслених векторів реформування на шляху вдосконалення системи пенсійного забезпечення мають стати комплексні системні заходи щодо детінізації економіки, створення робочих місць, легалізація ринку праці, зниження тиску на фонд оплати праці і спрощення податкового адміністрування, забезпечення належного рівня заробітної плати і доходів населення. Органічне поєднання комплексу вищезазначених заходів є реальним підґрунтям реформування системи пенсійного забезпечення України в сучасних умовах.

Подальше дослідження слід продовжити в напрямку дослідження ринку недержавних пенсійних фондів, а також ролі регулятора, який повинен створити певні гарантії для громадян.

Список використаної літератури

- Дідковська Т.О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: Сучасні реалії та перспективи розвитку. *Форум права*. 2012. №1ю С.253–257.
- Зимовська Л. Деякі аспекти реформування системи пенсійного забезпечення в Україні. *Вісник КНТЕУ*. 2011. №2 (76) С. 59–65.
- Пенсійна реформа-2017: хто встановлює пенсії за особливі заслуги перед Україною. URL: <https://www.kadrovik01.com.ua/article/3941-pensyna-reforma-2017-zakon-priynato> (дата звернення: 25.09.2018)
- Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 31.08.2018 р. № 1058-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 25.09.2018)
- Ткаченко Л. *Пенсійна система та пенсійна реформа в Україні*. Київ: Фонд імені Фрідріха Еберта. Представництво в Україні, 2018. 40 с.
- Фурдичко Л.Є. Сучасний стан і реформування системи пенсійного забезпечення України. *Вісник університету банківської справи Національного банку України*. 2012. С. 57–61.

References

- Didkovska, T.O. (2012). Poniattia ta sutnist pensiiinoho zabezpechennia v Ukraini: Suchasni realii ta perspektyvy rozvytku [The concept and essence of pension provision in Ukraine: Current realities and prospects of development]. *Forum prava*, 1, 253–257 [in Ukrainian].
- Furdychko, L.Ye. (2012). Suchasnyi stan i reformuvannia systemy pensiiinoho zabezpechennia Ukrainy [The current state and reform of the pension system of Ukraine]. *Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine*, 57–61 [in Ukrainian].
- Pensiina reforma-2017: khto vstanovliuie pensii za osoblyvi zasluhy pered Ukrainoiu [Pension Reform-2017: Who sets pensions for special merits to Ukraine]. (2017). URL: <https://www.kadrovik01.com.ua/article/3941-pensyna-reforma-2017-zakon-priynato> (access date: 25.09.2018)
- Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiiine strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 31.08.2018 r. № 1058-IV [On Compulsory State Pension Insurance: Law of Ukraine dated August 31, 2018 No. 1058-IV]. (2018). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (access date: 25.09.2018)
- Tkachenko, L. (2018). *Pensiina systema ta pensiina reforma v Ukraini [Pension system and pension reform in Ukraine]*. Kyiv: Fond imeni Fridrikha Eberta. Predstavnytstvo v Ukraini [in Ukrainian].
- Zimovskaya L. (2011). Deiaiki aspekty reformuvannia systemy pensiiinoho zabezpechennia v Ukraini [Some Aspects of Reforming the Pension System in Ukraine]. *Herald of Kyiv National University of Trade and economics*, 2(76), 59–65 [in Ukrainian].

Рецензент: канд. соц. наук, доц. Попович А. М.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2018 р.
Стаття прийнята до друку 16.10.2018 р.

Кацьора Александр
Преподаватель

кафедра социологии и социальной работы
ГВНЗ «Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

ПЕНСИОННОЕ СТРАХОВАНИЕ И ПЕНСИОННАЯ РЕФОРМА В УКРАИНЕ

Аннотация. Пенсионное обеспечение является существенной составляющей социальной защиты населения, оно принадлежит к самым актуальным проблемам социальной политики государства, а от успешности пенсионной системы зависит благосостояние граждан Украины. Целью статьи является изучение системы пенсионного страхования Украины и перспективы его реформирования. Для решения поставленной цели

применялись историко-сравнительный метод, системный и структурный анализ. В статье рассмотрены основные принципы пенсионного страхования и механизмы внедрения трехуровневой системы пенсионного страхования. Определено, что в Украине действует солидарная ситемна пенсионного страхования, которая базируется на принципах солидарности и субсидирования и осуществления выплаты пенсий и предоставления социальных услуг за счет средств Пенсионного фонда. Также намечены перспективы перехода к накопительной ситемы пенсионного страхования, которая базируется на принципах обязательного накопления пенсионных средств и осуществления финансирования расходов на оплату договоров страхования пожизненных пенсий и единовременных выплат на условиях и в порядке, предусмотренном законом, и негосударственного пенсионного страхования, которое основывается на принципах добровольного участия граждан, работодателей и их объединений в формировании пенсионных накоплений с целью получения гражданами пенсионных выплат, будет дополнением к пенсионных выплат с первого и второго уровней. Определены основные этапы становления пенсионного обеспечения в Украине, в частности ключевые изменения в пенсионном законодательстве и их влияние на пенсионное обеспечение граждан Украины.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение; пенсионное страхование; солидарная система; накопительная система; негосударственное пенсионное страхование.

Katsora Oleksandr

Lecturer

Department of Sociology and Social Work

State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

PENSION INSURANCE AND PENSION REFORM IN UKRAINE

Abstract. Pension provision is an essential component of social protection of the population, it is one of the most urgent problems of the state's social policy, and the welfare of Ukrainian citizens depends on the success of the pension system. Therefore, the purpose of the article is to study the system of pension insurance of Ukraine and the prospects for its reformation. To address this goal, the historical-comparative method, systematic and structural analysis have been used. The article deals with the basic principles of pension insurance and the mechanisms of implementation of the three-tier pension insurance system. It is determined that in Ukraine there is a solidarity system of pension insurance based on the principles of solidarity and subsidization and implementation of pension payments and provision of social services at the expense of the Pension Fund. The prospects of transition to a pension insurance system based on the principles of compulsory accumulation of pension funds and financing of expenditures for payment of life insurance pension contracts and one-time payments on conditions and in the manner prescribed by law and non-state pension insurance based on the principles of voluntary participation of citizens, employers and their associations in the formation of pension savings for the purpose of obtaining pension benefits by citizens, which will be complementary to retirement benefits from the first and second levels. The main stages of the formation of pensions in Ukraine are outlined, in particular key changes in the pension legislation and their impact on the pension provision of Ukrainian citizens.

Key words: pension provision; pension insurance; solidarity system; accumulative system; non-state pension insurance.